

УДК 1:316.3+1:141.319.8

Чернієнко В. О.

ТЕ, ЩО МИ НЕ МОЖЕМО ІДЕНТИФІКУВАТИ, АБО ПРО РЕЧІ, ЯКИХ, МОЖЛИВО, НЕ БУВАЄ

Рассматривается проблема осмысления неоднозначных явлений. Показана связь субъектной и субъективной составляющих культурных переживаний реальности. Утверждается необходимость констелляции феноменального и ноуменального в идентичности человека.

Ключевые слова: *идентичность, идентификация, субъектность, субъективность, феномен, ноумен.*

Розглянуто проблему осмислення неоднозначних явищ. Показано зв'язок суб'єктної й суб'єктивної складових культурних переживань реальності. Стверджується необхідність констеляції феноменального й ноуменального в ідентичності людини.

Ключові слова: *ідентичність, ідентифікація, суб'єктність, суб'єктивність, феномен, ноумен.*

The problem of comprehension of ambiguous phenomena is considered. The connection between the subjective and the subjective components of the cultural experiences of reality is shown. The necessity of constellation of the phenomenal and noumenal in human identity is stated.

Keywords: *identity, identification, subjectness, subjectivity, phenomenon, noumenon.*

У філософії (як минулій, так і теперішній) однією з найважливіших проблем є відповідь на питання ідентифікації: «Що це таке?» (грец. *ті есті*); метафізична й логічна проблеми понятійної дефініції – аспект сократівського передбачення, що набув розвитку в Платона. За Арістотелем, у дефініції (логічній формі визначення понять) розкриваються квінтесенція, природа, сутність, субстанція, ідентичність речей (визначається відношення загального до конкретного). Ідентифікація «речей» пов'язана з їхньою ідентичністю, а ця остання передбачає їх «дійсне буття», їх реальність. Але вже Геракліт справедливо вважав, що «буття» («Сферос» Парменіда) є абстракцією: «світу дійсного» немає, він вигаданий; є тільки світ «удаваний». «Речі» персоналізовані *особистісною проекцією* цілісності персональної ідентичності людини, яка *уявляється*. Тут *метод аналогії* проектує «цілісність» особистості на «речі» як підставу філософської метафізики. Чи можна довіряти аналогії як методологічному інструменту і якою мірою? Питання непросте й вимагає окремого аналізу. Відзначимо лише, що віра в пізнавальні можливості «аналогії» має своєю передумовою віру людини в уніформістське взаємоперетворення одних форм матерії в інші. Так, наприклад, «анатомія людини – ключ до анатомії мавпи; вказівка на вище в нижчому можлива тільки тоді, коли вище пізнане». Людина перш за все пізнає явища суспільного життя (його артифікацію), а потім це знання за допомогою аналогії переносить на явища живої й неживої природи, наприклад, маючи позитивні результати зі *штучного* добору тварин і рослин у суспільстві, людина пише теорію

природного добору й навіть теорію еволюції світу. Більше за те, домінантні відносини способу виробництва пронизують дискурс наук про людину. Так, К. Маркс, зацікавлений гіпотезою Ч. Дарвіна, викладеною в праці «Походження видів шляхом природного відбору, або Збереження сприятливих рис у боротьбі за життя» (1859 р.), сказав стосовно деяких параграфів, що побачив капіталістичну систему *суперництва й невтручання* (див. докладніше [1]).

Філософія як світоглядне знання зачіпає загальну й професійну орієнтацію кожної людини у світі: її смисли, цілі, місце й роль. Проектувати себе – шукати себе серед інших – це спосіб життя людини-як-особистості. Це те, чим усі ми зайняті постійно. Світогляд (міфологія, релігія, філософія тощо) задає ці орієнтири самовизначення особистості, *метафорично* (за формулою «як якщо б») розв'язує колізію гомогенності й гетерогенності світу (стійкості й мінливості, дискретності й безперервності), що переживає людина. Світогляд – самосвідомість абсолютної ідеї – «початку всього» (із цього приводу ми можемо тільки «шуміти» – висловлювати умоглядно-спекулятивні космогонічні й космологічні припущення: «Усе звідки взялося й зникне куди?»). У світогляді абсолютизується «відносне» – ключова метафора «початку», наприклад: міфологія – Всепрародитель, релігія – Всевишній, філософія – Всецілість. На відміну від міфології й релігії, філософський «початок» знеособлений, імперсональний, байдужий до людських благань, стогонів, загроз. Якщо міфологія як сукупність міфів становить «первісну поезію» – метафоризацію світу, то філософію можна назвати «поезією понять», тобто побудовою концептуально-метафоричного Цілого з понять (наприклад, «усе є Матерією», тобто «Великою Матір'ю, що породжує все»). Метафора вловлює й змістовно визначає об'єкти високого ступеня абстракції. Такі об'єкти не піддаються верифікації. Тут дискурсивне межує з інтуїтивним. Метафора не тільки формує уявлення про об'єкт, вона також зумовлює спосіб і стиль мислення про нього. Зміна міфологем, теологем, філософем завжди супроводжується зміною ключової метафори, що вводить нову сферу уподібнень, нову аналогію, нове розуміння.

Метафори утворюють ядро моделей реальності. Так, у центрі кожної наукової теорії таїться метафора. «Орієнтація на усвідомлення метафор в теорії або відмова від такого пошуку можуть служити критерієм відмінності між власне наукою й чимось на зразок "наукової міфології", ставлення до якої визначається вже не розумінням, а вірою» [2, с. 87–88]. Єдиний спосіб уникнути фікції науки – саморефлексія науки, власне функція філософії.

Засновник аналітичної психології К. Г. Юнг у праці «Спогади, сновидіння, роздуми» (1962) [11], міркуючи про З. Фрейда і його психоаналіз, підкреслював, що «сексуальність» для Фрейда була свого роду *numinosum* (божественне – лат.), що протиставляється ним «окультизму». До «окультизму» Фрейд зараховував абсолютно все, що філософія, релігія й парапсихологія, яка виникла вже в наші дні, знали про людську душу. Для Юнга ж і сексуальна теорія Фрейда була таким самим «окультизмом», тобто не більше ніж недоведеною гіпотезою, як будь-яка умоглядна побудова. Наукова істина в розумінні Юнга – це теж гіпотеза, яка відповідає сьогodenню і яка не може залишитися незмінною на всі часи. Посилимо цю тезу

Юнга: «Кожен теоретик заангажований своєю "завиральною теорією" і намагається не помічати її ідеологічного, ілюзорного змісту».

У контексті сказаного вище цікавою є думка К. Маркса, відповідно до якої наука створює власну ідеологію: «Тільки при капіталізмі природа стає лише предметом для людини, лише корисною річчю; її перестають визнавати самодостатньою силою, а теоретичне пізнання її власних законів саме є лише хитрістю, що має на меті підпорядкувати природу людським потребам, будь то як предмет споживання або як засіб виробництва» (див. його працю «Критика політичної економії», 1857–1858). У капіталістичному суспільстві держава привласнює собі науку: ортодоксальна (у підручниках, майже схоластика) наука має статус презумпції невинуватості. Сучасний стан справ у цьому питанні розробляв американський філософ Р. А. Вілсон («Нова інквізиція», 1986) з боку розвитку ідеї краху доктрини *визначеності* (нагадаємо, що першим похитнув підвалини віри у «визначеність» – один з критеріїв науковості – Д. Юм). Будь-які методи пошуку визначеності неявно потребують «стрибка віри» (С. К'єркегор), але їх автори навмисно це замовчують. «Стрибок віри» – вибір. Люди чіпляються за «визначеність» як за емоційну потребу. Визначеність існує... в теорії. «Визначеність» є метафоричною. Усе суще – це метафора. Агностицизм є неминучим... Визначеність («самість»: цілісність, тотожність, ідентичність) уявляється людиною. Так, К. Г. Юнг вважав, що неосвічена в психології свідомість робить ту саму фатальну помилку, що й деякі душевнохворі: вона сприймає прояв цілісності як факт зовнішнього порядку, але не розуміє, що насправді це – суб'єктивний, символічний процес; і ту ж фундаментальну помилку роблять не тільки душевнохворі, але й усі ті, хто надає значення об'єктивній реальності різного роду філософським і теософським спекуляціям – наприклад, ті, хто, вірячи в ангелів, у самому факті цієї віри бачать гарантію їх об'єктивного існування; «бачити» можна як щось матеріальне, так і щось, що належить до сфери психічного; і те, й інше – реальності, але реальності різного роду (див. докладніше [12]).

У філософії метафора є засобом, за допомогою якого ми досягаємо межі нашого *концептуального* поля. А це вже є передумовою теоретичного осмислення й освоєння світу, що створює можливість існування наук. Філософське висловлювання (виречення) щодо наукового висловлювання (твердження) має властивість «передумовності» (за формулою «як якщо б...»). Філософське виречення не є «посилкою», із якої може дедуктивно, як у науці, впливати якимсь конкретним твердженням (за формулою «якщо..., то...»). *Передумови* («забобони», *презумпції*) відіграють роль світоглядних семіотичних імперативів. Праця філософа спрямована на метафізичні питання буття: *методологічного* буття як «сущого», його сутності й сутнісних законів і *екзистенціального* буття як «буття», завдяки якому «є» суще.

Наприклад, методологічна сторона філософії («Як можлива людина?») начебто вирішилася конвенцією: «Людина можлива як ансамбль усіх суспільних відносин» (Маркс), – що йде від католицизму: «Персона ест релацио» (особистість є відношенням: філіоквізм «хто є епіфеноменом що»), – це принцип, який є підґрунтям всієї західної культури. Однак у межах методологічної філософії «людина зникає», тобто зникають процес її індивідуального буття, динаміка самозмінення,

самореалізації, саморозвитку. І тому екзистенціальна сторона філософії залишається невирішеною; це йде від православ'я: особистість символізується серцем – іпостассю (ісихазм «що є епіфеноменом хто»). Екзистенціальний вимір філософії – «свобода вибору»: трансцендування, незавершенність як можливість самоздійснення людини, людини-як-самомети – не побажає вийти у відставку. Так, повсякденне буття людей «тут-буття» (Dasein: «тут і тепер», присутність) далеке від усіх класичних філософських теоретизувань і відбувається у відчуженні, загубленості, занедбаності (див. працю Ж.-П. Сартра «Буття і ніщо», 1943). «Усякий шлях людини прямий в очах її, але Господь зважає серця; людина дивиться на обличчя, Бог дивиться на серця – душі людей» (див., наприклад, конспект лекції «Про філіокве» російського богослова і філософа А. В. Кураєва, а також «філософію серця» П. Д. Юркевича).

Людина намагається зрозуміти Порядок речей (як часто говорять: «Це в порядку речей»), зрозуміти задум «Творця» – «Винуватого», – тобто того, хто задав логіку, порядок речей. «Творцем» же є сама людина, тобто вона сама створює *конструкти* власного ідеологічного життя. Досліджуючи природу, людина неявно шукає не об'єктивних якостей, а «зустрічі з самою собою». Для критичної філософії, якщо *концепту* (теоретичного конструкту) – «бога» філософів («космосу», «хаосу», «архе», «атому», «сферосу», «монади», «практики», «дискурсу», «епохе» тощо) – немає в людині, то його немає ніде. «Винуватого» начебто знайдено... Це «Ми» – надіндивідуальний «Суб'єкт» (квазісуб'єкт) артефактної «другої природи», культури («частина історії природи, становлення природи людиною»). Тут доречною є притча про «бога» і людину, що грають у хованки: «бог» ховався у різні речі, людина його знаходила; «бог» сховався в людину, людина (нерефлексивна) досі шукає «бога» (хоча ніщо не заважає при відповіді на питання про «бога» як зовнішньої сили або щось всередині нас сказати: «І те, й інше»). Концепт (ідея, принцип, задум) містить свідомість мети й проєкції подальшого пізнання й практичного перетворення світу. Концепт *спрямовує* людину на конструктивну смислову діяльність (концепт не має точної структури поняття і строго невизначений – поняття «визначається», концепт же «переживається»: див. працю Ю. С. Степанова «Концепти. Тонка плівка цивілізації», 2007).

Культура як *уявна реальність* для людини є реальнішою за будь-яку реальність речей; закон буття культури – закон уяви «ідолів» (ідеалів, ідеалізацій, опосередкованостей); потреба людини «позбутися становлення природи», «призначити буття», «зупинити мить» – уявляючи, ідентифікуючи, категоризуючи, субстанціалізуючи, абсолютизуючи, увічнюючи тощо. Культура переживання, це, наприклад, культура душевного болю. Культура душевний біль культивує. Вона виховує людей із душевним болем, уважаючи його чеснотою й привчаючи до того, що переживання душевного болю природне, неминуче і є гідністю вихованої людини.

Переживання – персональна безпосередність, що позбавляє значення будь-яке висловлювання як продукту колективного опосередкування (не зовсім правильно говорити: «Думка, яка висловлена, є брехнею», – правильніше говорити так: «Переживання, яке висловлене, є брехнею») – усе, що пережите, пережите самостійно, воно належить особливій єдності, що становить індивід, і разом із тим

містить указування на життя цього індивіда, узятє як унікальне ціле; у феноменології (відношення до всього, що ми бачимо, як до реальності) переживання стає обґрунтуванням самосвідомості, однак людська духовна діяльність істотно визначається факторами соціального середовища, що відображується, тому для виробництва усвідомлення (свідомості, самосвідомості) недостатньо індивідуального переживання як *даності*, усвідомлення є ансамблем переживань багатьох інших (усвідомлення *задане*: переживання пронизані практикою, людською масовою знарядійною діяльністю, сумісна ж діяльність людей принципово наслідувальна, ідентифікативна); справедливою можна вважати тезу, що особистість як унікальний культурний феномен має незвичну онтологічну якість, а саме: більш ніде ми не знаходимо індивідуальних об'єктів, поданих іншими індивідуальними об'єктами; уподібнення у формі переживань і дій якоїсь особи (суб'єкта) іншій особі (моделі) і є найзагальнішим розумінням такого терміна, як «ідентичність».

Посилимо. Пізнання ніколи не з'ясовує тільки з об'єкта (феноменології), воно здійснюється через власне виконання, власний витвір суб'єкта (міфології), який привласнює собі об'єкт і який вважає його предметом свідомості. Ми рефлексуємо над умовами можливості виконання власних актів (дій пізнання, воління, учинків тощо) як таких, але нам, мабуть, ніколи рефлексивно адекватно не збагнути власне існування.

Відзначимо, що у філософії, на відміну від науки, немає «проблем» (ситуації недостатності засобів для досягнення певної мети), а є «таємниця», тобто те, у чому можна *брати участь*, а не знати про це: «Таємниця є щось (безумовне), що в принципі хоча й може бути зрозуміле, але ми не можемо зрозуміти; таємниця є щось, про що відомо, але ми не можемо дістатися до того місця, звідки відомо; таємниця – *поновлюваний акт буття*, який таємничий у тому сенсі, що "Я" в ньому бере участь» (М. Мамардашвілі). Тому у філософії «не пізнають», а з'ясовують («виявляють»: винаходять) самі можливості (засади, акти, «атоми») пізнання – концепти.

Так, наприклад, стародавня натурфілософська ідея «єдиної глибокої реальності» («архе») має на увазі світ, що складається з «зовнішніх проявів» і *однієї* «фундаментальної реальності» – немовби з маски й особи, яка переховується («таємниця») за маскою. Але наука досі не знаходить ніякої *єдиної* «субстанції» («глибокої реальності»), яка була б підґрунтям усіх різних зовнішніх проявів, що реєструються різними класами інструментів. Так, *вода* Фалеса, *число* Піфагора, *атом* Демокріта, *ідея* Платона, *ентелехія* Арістотеля, *монада* Лейбніца, *вакуум* Ейнштейна тощо – це уявна проблема «глибокої реальності», яку люди не можуть інструментально випробувати, про неї можна тільки «шуміти». «Глибока реальність» (як можливість) покликана *пояснювати* (підводити під закон) і *розуміти* (осмислювати) усі інші, інструментальні «реальності» (як дійсність).

І завжди про такі засади люди лише розповідають за допомогою *символів*, тобто деяких міфічних *знаків-тотемів*, первинних хранителів пам'яті, що перебувають в особливих (сакральних, позадосвідних) просторі й часі. Коли говорять, що таке насправді «тотем» і «простір його існування», то розмірковують уже в термінах філософської метафізики – про відношення певних конкретних досвідних речей до

позадосвідних умов (постулатів) людського буття. Без цих позадосвідних, наддосвідних (у релігійно-міфічному дискурсі – надприродних) засад є неможливим процес ідентичності й самоідентифікації людини, тобто визначення й перевизначення «себе» серед «інших». Тому стає доречним співвідношення ідентичності з *концептуальним* способом освоєння світу, тобто філософською метафізикою, у якій «концепт» є «індивідом», тобто *цілим*, що має онтологічну «наповненість», *цілим*, що задає режим розуміння й пояснення.

А що коли концепт ще не винайдено? У такому випадку ідентифікація, класифікація «речі» неможлива. В історії траплялися події, яких не могло бути («Чортівня якась»). І це відбувалося за обставин, настільки схожих на вигадані, що їх ніяк не можна назвати «реальністю». Однак без приводу нічого не говорять. Мислити й бути – одне й те саме (Парменід). Навіть якщо розмови не зовсім відображають істину. «Диму без вогню не буває», – говорять при поширенні чуток, погослосок, пліток тощо. Слухом земля повниться. «Ніякими балачками й зауваженнями не слід нехтувати, особливо поганими: вони змушують нас все-таки зайвий раз на себе озирнутися. Спочатку здається неправда, а як вдивишся краще, побачиш, що "диму без вогню не буває", на дні лежить і правда!» (Н. В. Гоголь. Лист до О. В. Гоголь, близько 4 березня 1847 р.). Бадьорий скептицизм – світовідчуття дослідника, який, зіткнувшись із аномалією, каже: «Ну ж бо, що тут відбувається? Дайте поглянути ближче». Утомлений скептицизм намагається відмахнутися: «Цур мене!» (Спроба відгородитися, захиститися «тотемом»: пращуром, щуром або цуром.)

Неможлива подія – це всього лише подія, імовірність якої нескінченно мала (А. О. Курно). Історичний аналіз (критика) полягає у «зважуванні ймовірного й неймовірного, зважуванні можливих мотивів правдивості, брехливості або помилки свідків; висновки, засновані на ретельному зважуванні мотивів, розташовуються на великій шкалі від майже неможливого до абсолютно правдоподібного» (див. докладніше працю М. Блока «Апологія історії, або Ремесло історика», 1949). Історичний аналіз не відрізняється у своїй найбільш загальній гносеологічній структурі від співмірності правдоподібного, неправдоподібного та ймовірного, властивого поетичній творчості: історик не меншою мірою, ніж поет, застосовує *дослідження подоб* (див. докладніше працю Гальвано дела Вольпе «Критика смаку», 1964). Метафори (подібності) поета й історика надають нам можливість мислити (тут: переживати) більше, ніж може бути виражено в *однозначності* поняття («іспанські чоботи» понять). Це в точних науках проявляється необхідність однозначності через вузькість галузі їхньої дії (відсутня універсальність філософії та історії).

Учені, які звикли до «нормальних» явищ, фіксованих інструментально і відтворюваних у досвіді, не визнають реальність маргінальних, «паранормальних», «проклятих» наукою феноменів (див. працю Ч. Форта «Книга проклятих», 1919). Але щодня надходять повідомлення про «неможливі», «аномальні», «незручні» для науки події. Основний масив аномальних даних як раніше, так і тепер проходить фольклорним каналом. Колективні забобони готують сюжет оповідання, очевидець тільки влітає в нього особисті переживання. Як стверджують фольклористи, схожі сюжети й образи виникають у різних місцях незалежним шляхом – просто через

спільності законів психології, механізмів людської уяви. Може здатися дивною кількість людей, які видавали традиційні фольклорні сюжети за пережите ними особисто.

Як пише російський фольклорист Ю. Морозов у самвидаві «Нотатки "аномального" фольклориста» (2011): «За деревами потрібно бачити ліс, за окремими розповідями – фольклор. Усні повідомлення про аномальні явища (АЯ) можуть виявитися проявами колективної словесної творчості, що живе за своїми особливими законами. Якщо різні люди незалежно один від одного розповідають одне й те саме – це ще не гарантія достовірності оповідань. Вони можуть повторювати широко поширені забобони, типові схеми фольклорних оповідань. Народні уявлення про нечисту силу у величезній мірі "організують" особисті враження тих, хто вважає, що зіткнувся з нею в житті».

Modus operandi – латинська фраза, яку зазвичай перекладають як «образ дії». Цю фразу використовують у юриспруденції для опису способу вчинення злочину. У кримінології modus operandi служить одним із методів складання психологічного профілю злочинця. Складання modus operandi того чи іншого підозрюваного може сприяти його ідентифікації та затриманню. А спробуйте-но ідентифікувати «злочинця» за показаннями свідків (див. нижче)! За правилами фольклористики розповідь наведено мовою оригіналу: «Люди-то такие на тарелках. Вот меня так напугало. Я так поняла, что эти... С неба-то летают. Люди-то такие на тарелках. Оне меня пугали. У окошка стали. Я засокотилась [спряталась] за стенку. Такие высокие, как люди. В белых халатах и в черных. Сперва я цай пила за столом. Посмотрела в окно – стоит трактор – не трактор, мотоцикл – не мотоцикл. Не знаю, чего и свидится. Вот и смотрю в окошко-то, за занавеску. Потом, знаш, вскоцило много народу и побежали прямо к моей квартире. А я уже испугалась. Вот будто они к окошку подошли, вижу – тень-то есть. И у всех у этих здесь во лбу огоньки, фонарики. Смотрю, что дальше будет. Счас выйду, задут, да убьют меня. Так и думала. У меня заложено все. От подошли к окошку, огонь поселился в избе. В щелях-то все просветлело и в стенках, везде, видно, зажигают меня. Вот как одной худо. Все стою, у стола стояла, а через занавеску видно все. Че-то посмотрела я в окно, а эта деревня-то, вот по эту сторону, вся как на карточке снята. И высоко-высоко этот дом вот стоит, первой. Так его будто нету, а все нарисовано, как на карточке. Вижу, что эта деревня – наша. Потом, это, смотрю в окошко – у того окошка, у другого по двое стоят, а потом – вижу – ходят, цево-то им надо – не знаю. То ли военные, то ли не знаю. И так мне страшно стало, а на другой день кое-кому говорю, а они не верят. [А они уехали?] – Около полуночи уехали. У них какая-то было карета с окошечками. Не дай Бог их увидеть. В окошек стояли, так страшно стало, перебирали руками, а на другой день рассказала кому-то, а они говорят: "У бабки-то крыша поехала", а это все правильно было».

У своїй роботі фольклорист Морозов посилається на наукову добротність збиральної діяльності російського фольклориста-любителя В. О. Кукушкіна, який, збираючи усну інформацію про різні АЯ, зробив маленьке, але суттєве відкриття, гідне уваги фольклористів-професіоналів. Кукушкін звернув увагу на граматику

розповідей очевидців АЯ. Оповідачі ніяк не могли визначитися, у якому роді їм говорити про незрозумілий предмет. Коли їм доводиться озвучувати свої враження про побачене, у них починаються «муки слова», невпевненість у застосуванні граматичної категорії роду («він», «вона», «воно» про одні й ті самі об'єкти). А рука в руку з *нестійкістю роду*, як розповідали свідки АЯ, гуляє інший граматичний казус – *визначення без визначуваного*. Як вважають, і небезпідставно, такий стан справ свідчить, що аномальний факт ще не отримав у народній картині світу своєї класифікації. Очевидець пробує описати побачене, але не в змозі його класифікувати (приклад мовою оригіналу: «Иду домой, и вот всходит как луна большое, красное; поднялось, пошло; "оно" как в каком-то черепе; "оно" летит; как дышит "она"; сильно низко летел "он" над деревней; быстро улетело чудо»). Немає конструкту/концепту для осмислення, обґрунтування побаченого. Не маючи опори на традиційні народні знання й готові словесні конструкції, очевидець виявляється один на один із незбагненим явищем. Його розповідь у таких умовах уже не є фольклорною, це – особисте свідчення. І проявлена в ньому мовна безпорадність – найкращий доказ його правдивості.

У цьому зв'язку доречно розглянути важливий рух *опосередкування* – існування або визначення речі (поняття) через її відношення до іншої речі (поняття). За цей рух відповідає концепт. Так, термін «опосередкованість» характеризує не тільки світогляд, але й наукове знання, останнє – у двох аспектах: по-перше, як багатоступінчастий, непрямий зв'язок суб'єкта й об'єкта (між ученим і предметом дослідження є кілька проміжних ланок – прилади, методи, методика, теоретичні засоби інтерпретації «фактів»); по-друге, як перевірка одних знань за допомогою інших. Уся історія пізнання – це спроба подолати опосередкованість, знайти елементи безпосередньої достовірності. *Для методологічної філософії опосередкованість знання є головним предметом дослідження.* Якщо визнати постпозитивістську максиму «теоретичної навантаженості факту», то виникає небезпека «замкнутого кола»: теорія формує факти, а потім використовує їх для свого підтвердження. Такі ситуації трапляються найчастіше в паранаукових дисциплінах, наприклад, в уфології, парапсихології, астрології. Насправді ж «факти і теорія взаємонавантажені». Це посилює сумнів в абсолютній об'єктивності наукового знання. Гіпотетико-дедуктивна модель наукового дослідження є можливою, коли на підставі мінімальної системи аксіом (правил гри) висувають деяку гіпотезу, із якої дедуктивно (краще, якщо за допомогою математики: «Числа не брешуть...») виводять наслідки, що перевіряються шляхом експерименту та/або «контрольованого й керованого спостереження». При цьому власне пояснення становить посилання на фізичний закон, що міститься в гіпотезі й конкретизований за допомогою граничних умов, характерних саме для розглядуваного явища. Ця схема є надто абстрактною, тобто формально неповною («Гладко было на бумаге, да забыли про овраги»), отже, малозрозумілою і, скоріше, інтуїтивною, ніж раціонально-дискурсивною, і справедливою, мабуть, тільки для *лабораторного експерименту*. Респектабельності науці надає не саме по собі «спирання на факти», а спроба прорвати «коло», що виникає. Так, наприклад, створення *техніки* (назвемо це критерієм «технологічності» наукової теорії, що є

таким природним для техноцентристського осмислення механічної картини світу сучасної європейської культури) якоюсь мірою підтверджує наявність об'єктивного змісту наукового знання. Слова «якоюсь мірою» тут є вельми доречними, оскільки значення істинності теорій передбачає кілька світоглядно-методологічних настанов (див. працю Ю. О. Петрова «Предмет теорії», 1999):

– пропозиції теорій завжди лише якоюсь мірою є емпірично достовірними, а самі теорії мають справу з ідеалізованими об'єктами й можуть бути лише *аналітично істинними* (аналітична істинність – це істинність у «силу значення слів»), тобто істинні відносно певних спрощень та ідеалізацій, що вводяться вербальними визначеннями;

– теорії потребують тільки *вербальних* (словесних) визначень, а застосування теорій – ще й *остенсивних* (безпосереднім показом);

– відносно теорій ставляться лише запитання, правильна відповідь на які потребує аналізу *прихованих передумов, що замовчуються*;

– істинність теорій прямо й безпосередньо залежить не від світу, а від спрощень та ідеалізацій, прийнятих про світ;

– про істинність теорій, їх порівняння й інше не можна говорити поза тих ідеалізацій, на яких вони ґрунтуються;

– та чи інша теорія буде «істинною» хоч тисячі років доти, доки не зміняться спрощення й ідеалізації, на яких вона тільки й істинна аналітично, на інших ідеалізаціях вона буде хибною хоч через хвилину.

Конституювання світогляду – це завжди детективна історія з головною інтригою «Хто винуватий?», де перекликаються метафізична цікавість і метафізичний страх, страх перед невідомістю (нез'ясовним і незрозумілим): не утробний тваринний страх відчуття небезпеки, але суто ментальний жах, огидне почуття безпорадності перед лицем вічної непроникної таємниці. Одного разу люди, можливо, зрозуміють, що на персональному рівні й міф, і релігія, і мистецтво, і філософія – тільки форми лікування душі... Учений-фізик С. Гокінг вдало висловив іронічний взаємозв'язок метафізики й здорового глузду: «Люди, які стверджують, що все визначено наперед і що ми не можемо нічого змінити, завжди дивляться на всі боки, переходячи дорогу». Уявлення метафізиків *про суще, яке воно є «само по собі»*, починається зі здогаду єдиної логіки речей, прописаної «Винуватим». Абстрактна модель здогаду – лабіринт: античний (меандр), маньєристичний (дерево), мережний (ризом). Сучасний простір здогаду – це простір ризоми як метапатерну історії, де рух – усе, мета – ніщо; світ, у якому ми живемо, вірогідно збудований як ризома, хоча не добудований до кінця (див. працю У. Еко «Ім'я троянди», 1980).

В епоху історіографій детективно-ідентифікаційну сутність метафізичної здогадки природи «речей» вабить концепт «історичність». «Історія» природи керується стародавніми принципами *уніформізму* й *катастрофізму*: «катастрофізм» завжди виконує ірраціональну роль *deus ex machine*; «уніформізм» як провідна догма проголошує, що природа раціональна, отже, така, що пізнається; закони природи постійні в часі й просторі; теперішнє – ключ до минулого і, можливо, до майбутнього [5]. У середині XVIII ст. граф де Бюффон писав: «Щоб судити про те, що відбувалося

в минулому, і навіть про те, що станеться в майбутньому, необхідно розглянути, що відбувається зараз... Події, що відбуваються щодня, рухи, що слідуєть один за одним і повторюються без перерви, незмінні та постійно повторювані дії – ось наші причини й наші доводи». *Історія замінює філософію?!..* Центральна проблема класичної філософії – проблема істини, проблема тотожності мислення й буття, проблема узгодження форм мислення з формами дійсності. Випадкова чи необхідна така кореляція? У чому основні, суттєві передумови всякого мислення? *Історичне мислення* як момент мислення взагалі дозволяє (як вважає багато хто) найбільш адекватно пояснити збіг форм мислення з формами дійсності. Історія – теперішнє, перекинута в минуле. Так, принцип уніформізму залишається наріжним каменем ретроспективних наук і в якійсь мірі взагалі всіх наук (приклад уніформізму: «анатомія людини – ключ до анатомії мавпи...»). *Отже, історія замінює філософію.* Так, К. Маркс і Ф. Енгельс уважали (див. їхню працю «Німецька ідеологія», 1846), що знають тільки одну єдину науку, науку історії – історію природи й історію людей; обидві ці сторони нерозривно пов'язані; до тих пір, поки існують люди, історія природи й історія людей взаємно зумовлюють одна одну. Максима методу історії: «Немає логічного без історичного». Перефразовуючи тут великого філософа І. Канта, можна сказати, що в кожній науці стільки науки, скільки в ній історії.

Дійсно, для багатьох історія замінює філософію (наприклад, кажуть «філософи», а мають на увазі «істориків філософії»). І така «історія» часто потрапляє з підручників у життя, а не з життя в підручники. Історик-метафізик опікується *створенням* історичного знання, він пояснює, тобто підводить під закон. Історик-метафізик аргументує, не виходячи з певних «поглядів», а *на їхню користь*. «Погляди» (метафори-субстанції), будучи загальними висловлюваннями, не виводяться безпосередньо з одиничних висловлювань спостереження, тобто «фактів», і становлять найціннішу частину метафізичного осмислення світу. Історичні «погляди» лише аналітично істинні, тобто істинні внаслідок прийнятих передумов. Історичні теорії *винаходяться* й потім, подібно до сітки, закидаються в океан подій: те, що ми вважаємо історією, – мабуть, тільки казки, що розповідають переможці. Те, що потрапляє в «сіть», і буде фактом історичного знання. Іншими словами, підбір історичних фактів, їх оцінювання й сама історія будуть такими, яку *філософію історії* вибрав для себе історик («Теорії – це сітки: ловить той, хто розставляє»; «Кожний мудрий свого дурня знайде»). Наприклад, історія як спосіб *духовного (душевного?!..) порятунку*, яку написано відповідно до *церковно-християнських* засад, певною мірою має бути *універсальною, провіденціальною, періодичною й апокаліпсичною* (див., наприклад, працю християнського філософа й богослова IV – V ст. Аврелія Августина Блаженного «Про Град Божий», 413–427; зауважимо, що історична думка, виражена незмінним правилом («законом»), що визначає відносини між подіями, володіла вже найбільшим давньогрецьким істориком, засновником історичної науки Фулідідом: див. докладніше, наприклад, роботу Р. Дж. Коллінгвуда «Ідея історії», 1946: [4]).

Показовим є приклад адекватного «методу історії» сищика-генія Шерлока Холмса. Так, у другому розділі «Мистецтво робити висновки» повісті А. К. Дойла

«Етюд у багряних тонах» Шерлок Холмс, звертаючись до лікаря Ватсона, каже: «Мабуть, я єдиний у своєму роді. Я сищик-консультант... і, добре знаючи *історію криміналістики*, я майже завжди можу вказати їм, де помилка. Усі злочинці мають велику фамільну подібність, і, якщо подробиці цілої тисячі справ ви знаєте як свої п'ять пальців, дивно було б не розгадати тисяча першу... У мене свого роду інтуїція. ...Правила дедукції, викладені мною в статті, про яку ви відгукнулися так презирливо, просто безцінні для моєї практичної роботи. Тепер уже не буває ні справжніх злочинців, ні справжніх злочинців... Будь ти хоч семи п'ядей у чолі, який від цього толк у нашій професії?» (курсив мій – В. Ч.). Зауважимо, що якби явище й сутність безпосередньо збігалися, то ніяка наука була б не потрібна. Сищик/учений прагне до «моменту істини», коли «Винуватий», тобто імовірнісний об'єкт розслідування/дослідження, починає проявляти свою сутність («закон достатньої підстави»).

І ще один, мовби протилежний, але проблематичний приклад «методу історії», історії, повчальної в контексті перипетій метафізичної кон'юнктури, що нами тут досліджуються: від містичних до натуралістичних гіпотез і гіпотези *unus mundus* – єдиної реальності, де фізичне й психічне є нероздільними. Уже в наш час виник новий літературний науково-популярний жанр – *уфологічний детектив* (уфологія – від UFO/НЛО: непізнаний літальний об'єкт; предмет уфології – *сайтинги* – НЛО-переживання, транслюдські контакти тощо), де гострі сюжети (НЛО-інциденти, НЛО-викрадення людей, абсурдні зустрічі з містичними прибульцями-гуманоїдами або «захмарними чаклунами», ієрофанії: історії типу «Rip Van Winkle» – фольклорні жанри билички й чарівної казки, часто як жахіття) перемежуються з науково-філософською канвою (див., наприклад, [3; 6]). Такі об'єкти є одночасно й пояснюваними, і непояснюваними (не виконується критерій «технологічності», див. вище).

Американський дослідник «непізнаного» Чарльз Форт був, мабуть, одним із перших уфологів тоді, коли самосвідомість уфології ще не проклонулася («Я один з нас, піонерів, або що ми там таке...»). Він писав у «Вулканах небес» (1931): «Майже будь-хто в минулому, до того часу коли наукові догми стали викликати підозрілість, яку вони викликають в наші дні, прочитавши ці історії аж до останньої, сказав би: "Ясна річ, такі історії завжди так закінчуються. Нічого в них немає". Але саме те, що історії завжди закінчуються однаково, змушує мене ними зайнятися. Зіткнувшись на досвіді з псевдовирішенням таємниць, побачивши, як таємниці таємничим способом стрижуть, обпатрюючи наголо, або нагороджують ляпасами, я став особливо ретельно займатися історіями, у яких нібито не залишилося нічого таємничого» [9, с. 118].

Із погляду філософії науки уфологія – це потворний «суб'єкт», починаючи з предмета дослідження, який є негативним, тобто він («суб'єкт») збирає те, що ми не можемо ідентифікувати, а це означає, що є нескінченні об'єкти вивчення – окультні або метафізичні. Критики вважають, що НЛО є міфічною вірою, а не феноменом, доступним для науки. Хоча уфологи прагнуть подати свої зусилля як науку, зібрані ними докази не відповідають науковим стандартам, вони об'ємні, але значною мірою анекдотичні. Із доказами НЛО неможлива реплікація, ніяких контрольованих

експериментів, передбачень, фальсифікації. Наукові теорії прогностичні, але що передбачає теорія НЛО? Як і крайнощі нормальної кривої, завжди буде залишок удаваних аномалій. У таких маргінальних галузях досліджень багато шарлатанерії, самооблуди й помилок, але безперечно правильним є й те, що велика кількість фундаментальних наукових досягнень сходять до робіт дослідників, які перебувають у маргінальних умовах, оскільки вони можуть від цього виграти більше, ніж визнані представники наукової ортодоксії (див. працю М. Малкея «Наука і соціологія знання», 1979). Із богохульства виникають нові релігії.

Конструкт «НЛО» формує розваги й уяву. Він стає частиною неформального утворення й повідомляє, що потрібно побачити в небі. Наші стосунки з НЛО завжди опосередковані міфом. НЛО, як ми їх знаємо, безперечно людські продукти, що служать завданням людини, але міф не обов'язково все. НЛО можуть одночасно бути міфічними й феноменальними. Люди щось бачать, але що це – невідомо. Плід хворої уяви?! Спроби виявити у «викрадених» психопатологічну модель, за винятком розладів, які розвинулися внаслідок пережитої цієї травматичної події, виявилися безуспішними (див. працю Дж. Мека «Викрадення прибульцями», 1994). Подане формулювання залишає питання про природу «видінь» відкритим. Як було сказано вище, «бачити» можна як дещо матеріальне, так і дещо, що належить до сфери психічного («внутрішній фокус уваги»: транс, екстаз, одержимість, зачарування, сонний параліч тощо). І те, й інше – реальності, але реальності різного роду. Більшість людей не вірить у «їх» реальність. Соціологія знання робить свою справу раціональності: коли вже в шкільних підручниках нічого такого не написано, отже, нічого такого й немає. Просто й зрозуміло. Відомо, що чим менше ми знаємо про предмет, тим нам легше від нього відмахнутися («Гублячись у розв'язанні цих питань, наважуюся їх обійти без усякого розв'язання»). Можна тільки з жалем та іронією дивитися на тих, хто продовжує «вирішувати» проблему НЛО *насмійкою*. Насмішка не метод науки. Зауважимо, що аристотелівська логіка (логіка класичної науки) має справу з визначеностями «дихотомії» (істина/омана, реально/нереально тощо), неаристотелівська ж логіка (логіка посткопенгагенської науки) – з екзистенціально-операціональними ймовірностями. Спостерігачі НЛО є кращими художниками й метафізиками, ніж самі усвідомлюють, і, як казав Н. Вінер, у великій поезії міститься більше інформації (сигнал, що має найвищу ступінь непередбачуваності; щось до пори безглузде, беззмістовне, отже, і неоформлене – В. Ч.), ніж у промовах політиків. Ці «поети» сильно лякають альфа-самців наукового істеблїшменту. Тому, якщо ти побачив свиню з двома головами, тримай язика за зубами (ірландська народна мудрість). НЛО-феномени – лакмусовий папірець нашого метафізичного самовдоволення. Є сенс розгорнути тут простір перипетій цієї «слизької» теми: «Є багато чого в природі, друг Гораціо, що й не снилося нашим мудрецам». Факт або байка, але це існує. Для деяких це обернеться когнітивним шоком, який, можливо, розгонить бідність їх метафізичної уяви: «Усі пригоди в галузі духу – це Голгофа» (зона ментального дискомфорту).

На думку низки компетентних спеціалістів, що заслуговують на довіру, НЛО-феномен становить дещо реальне, а не вигадку або спробу ввести в оману, хоча його

походження не піддається точному визначенню (див. працю Бр. Маккабі «НЛО і ФБР», 2000). Основна реальність НЛО-феномена є соціально-психологічною: він існує як предмет віри для одних (НЛО-догматики) й активного заперечення для інших (НЛО-скептики). Суперечки й сварки з приводу НЛО-феноменів обертаються навколо полярності орієнтаційних метафор – «усередині/зовні». НЛО-скептики абсолютизують метафору «всередині» («суб'єктивне»: містифікації, галюцинації, помилки сприйняття тощо), а НЛО-догматики – метафору «зовні» («об'єктивне»: природна аномалія, секретна технологія землян, ВЦ-гіпотеза тощо). Відомо, що люди розділяють вербально те, що екзистенційно є нероздільним. Правило квантової неподільності свідчить: неможливо екзистенційно відділити спостерігача від спостережуваного. Так, ніколи не зустрічається згадування про НЛО без згадування про тих, хто його спостерігав. Є тільки патерн «НЛО-спостерігач», а не роздільність на «НЛО» й «спостерігач». Наше *бачення світу*, щоб відповідати дійсності, має брати до уваги також і прояви неймовірного, неусередненого. Екзистенційний, глибинний сенс людської душі не в її усереднених характеристиках, а в її унікальності й неповторності, тобто якостях, які з наукового погляду нічого не значать. Наукова картина світу – «нормальна», «усереднена», тобто статистично значуща (середня температура хворих у лікарні – 36,6°C...; «Існують три види брехні: брехня, нахабна брехня і статистика»). Із неї вилучаються рідкісні граничні, аномальні випадки, оскільки вчені не в змозі їх зрозуміти й пояснити науковою мовою (те, що люди не розуміють, вони намагаються знищити, у кращому випадку замовчати). «Бог задихнувся в богослов'ї...». Ортодоксальна наука, наука схем, приховує реальність?!.. Реальність складніша... «Реальність» складається головним чином із винятків, які зводяться до норми внаслідок суто інтелектуальних операцій. Багатокольорова, плюралістична картина реального світу замінюється понурим, поверховим і зручним раціоналізмом, здатним для втамування емоційного й духовного голоду запропонувати тільки «каміння замість хліба». Але «за відсутності гербового пишуть на простому». Логічним підсумком виявляється ненаситна жага до нумінозного (поєднання «страху й трепету» із «замилуванням і захопленням»). Як здається, завдяки НЛО-феноменам нам надається випадок розширити свої знання про людську природу.

Основним масивом безпосередньої емпіричної реальності феномена є «естетичний» досвід свідка, ходячі перекази про НЛО – сукупність повідомлень очевидців про спостереження НЛО в широкому й вузькому сенсах. НЛО в широкому сенсі розуміють як будь-які аномальні непізнані літальні об'єкти – ААЯ (атмосферні аномальні явища: неперіодичні явища, що швидко відбуваються в навколишньому середовищі). НЛО у вузькому сенсі найчастіше розуміють як еквівалент «літальної тарілки» або «літального диску» – техногенного, але нерукотворного, позаземного космічного апарата («...Вони можуть ширяти, несподівано з'являтися й зникати, прискорюватися "як з гармати" і проявляють психічну/розумну активність, оскільки можуть швидко групуватися в стрій і здійснювати маневри ухилення»): гіпотеза позаземної цивілізації (ПЦ-гіпотеза) перебуває, на думку деяких («схиблених на Космосі»), на першому місці з набору можливих гіпотез. «*Вімани*» давньої Індії,

«кораблі-хмари» європейського Середньовіччя, «таємничі дирижаблі» над США рубежу ХІХ–ХХ ст., «літаки-примари» над Європою 30–40-х рр. ХХ ст. мають психофізичні паралелі із сучасними «літальними тарілками». Суспільство в цілому і сприймає, й інтерпретує, і в певному сенсі конструює НЛО (якщо на телеекрані показати «літальну тарілку», то її впізнають усі; віра в «літальні тарілки» не газетна качка, але ця віра ще й сьогодні мало чим відрізняється від віри в Діда Мороза). «Немає тіла – немає діла». На жаль, крім проблем словесної сварки, є ще й матеріальний вплив НЛО: фляпи – накати хвиль спостережень НЛО; сліди від посадок – «гнізда літальних тарілок»; виведені з ладу електростанції; заглушені двигуни автомашин; опромінені невідомою радіацією очевидці; дивні розумові розлади, деградація особистості, божевілля, самогубства й багато іншого.

«Тарілки» – «заселені». Найбільш «ризикованою» темою НЛО-контактів є тема про «гуманоїдів» – мешканців, «пілотів» НЛО, енлонавтів (для небагатьох дослідників уфологія становить особливий жанр видінь – демонологію нашого часу; НЛО-видіння витримані в традиційному тоні апокаліпсичних пророцтв, які містять заклик до докорінних змін під страхом масової загибелі). Поведінка цих «істот», що згадуються в НЛО-звітах, настільки ж є абсурдною (енлонавти-трикстери: «Ми нізвідки, але післязавтра будемо в Греції!»), наскільки смішним (екстравагантним) є вигляд їхніх «машин» (жмутки світла, куполоподібні диски, конічні диски, овали, сфери, куби, краплі, бумеранги, тетраедри, «сигари» тощо) та їх самих (є свій «інопланетянин» і «космічний корабель» для кожного можливого свідка; із «бестіарію» уфологів (окультистів?!..): волосаті карлики, безрукі гуманоїди, гуманоїди з вухами слона, безголові істоти, карлики в нацистських мундирах, зловісні «сірі», «зелені чоловічки», гуманоїди-птиці тощо). Але, мабуть, важливим є те, що «вони» говорять і роблять: саме цей слід – слід, залишений у пам'яті очевидця, – і є істинним оповісником кожної такої історії. Коли з цих тлумачень «витягувалися» архетипи (схеми образів емоційної й когнітивної поведінки людини), міф про «літальні тарілки» наближався до легенд про фей у кельтських країнах і поширеної серед усіх народів віри в позаземних істот гуманоїдного типу (що може бути кращим для дослідника за фольклор у стадії становлення). Биличка повністю зберегла свою форму, змінилися її «герої»: на місце застарілих чортів і лісовиків із їхніми возами й тарантасами прийшли енлонавти з їх «літальними тарілками», або НЛО; збереглася й основна ознака биличек як жанру – віра в істинність розказаного [8, с. 152–153]. Однак коли, вироджуючись, фольклор стає лише другорядною літературою (як зникла *віра* у фей, перетворившись на *казки* про фей), у його змісті втрачається багато істотного – екстравагантного, наприклад, деякі пікантні «дорослі» деталі як неодмінна умова для дитячих книжок (див. докладніше книгу Г. С. Белімова «Близькість з прибульцями: таємниці контактів 6-го роду», 2005). На раціональному рівні виявляються лише подібності між *психофізичними* явищами – релігійними, передсмертними й НЛО-переживаннями. Помічено, що НЛО-феномен частково рефлексивний (мімікрує): дослідників дратує неідентифікація (перевертництво) НЛО-феноменів. Уфологи намагаються виявити у звітах НЛО-контактів одну або кілька узгоджених схем. Але ці зусилля з раціоналізації (онаучування) знань про НЛО

зазнають краху. Тут поки «не пахне» ані «нормальною наукою» в розумінні американського методолога Т. Куна, ані *необхідністю й загальністю*: оскільки досі *не задана* робоча адекватна конструкція-концепція «методу історії уфології» (уфологія виникає лише в середині ХХ ст.), остільки не працює дедукція: уфологія досі шукає свої «великі посилки»; сучасний етап уфології – угадування власної аксіоматики; силогізми тут поки безсилі; тут ще не можлива єдність логічного й історичного. У дослідженнях НЛО-переживань продовжують домінувати схоластика (несувора дедукція з апіорних переваг різних індивідів і груп) і еклектика (метод маргінального освоєння нової проблематики, де ще не досяжний науковий синтез розрізнених фактів, уявлень і гіпотез у єдину систему). НЛО-проблему не тільки не вирішено, але, по суті, ще навіть не поставлено у відповідність до її природи – у єдності фізичного, соціального й психічного аспектів. Сучасна уфологія не виконує *семіотичні* критерії науковості: *синтаксичний* (логічна зв'язність елементів теорії), *семантичний* (ізоморфізм теорії та практики) і *прагматичний* (ефективність теорії у вчинках людей).

Уфологічний детектив поданий «можливостями». Можливо, НЛО є культурним продуктом суто людського виробництва, а саме НЛО-викрадення мають структуру архетипічного патерну *подорожей ініціації* (схеми символічної смерті й відродження: ізоляції – випробування – повернення), який «розкриває свідомість» для «нової системи символів». Можливо, сюжет подорожі в інші світи (ці світи перебувають «десь там», і в них можна потрапити тільки під час містичної подорожі), на інші «планети» в «літальних тарілках», замаскований у сучасних уявленнях про космічні перельоти, які, як і стародавні перекази про таємничих істот гуманоїдного типу («нечисту силу»: фей, ельфів, тролів, домових, сильфів, демонів, пері, джинів, ікалів, ракшасів, ефіріанців тощо) із легендарних країн (Магонії, Феєрії, Біловоддя, Шамбали, Сваргалокі, Небес, землі Ельфів, країни Марень, світу Ефірії тощо), становлять те, що можна було б назвати спокусою століття (див. працю Ж. Валле «Паспорт у Магонію: від фольклору до літальних тарілок», 1969). Можливо, НЛО-викрадення – це «юнгіанський» колективний сон-кошмар, сон-мрія (міфологічні проєкції несвідомого), закодовані образами панівних архетипових фігур сучасності – інопланетного прибульця як метафізичного символу нашої власної есхатологічної відчуженості (людина – «прибулець» на власній планеті), і, як будь-яке інше сновидіння, воно – про самого сновидця; або «міжпланетні кораблі» могли б становити щось на кшталт тури Харона, що перевозить душі людей на протилежний берег Стіксу... Адже значне зростання числа спостережуваних останнім часом НЛО – зростання, що прикувало до себе загальну увагу й викликало певне занепокоєння, – могло б навести на думку, що поява безлічі «літальних апаратів» з інших світів має означати пропорційне збільшення кількості смертей (див. працю К. Г. Юнга «Один сучасний міф про речі, що спостерігаються в небі», 1958). Можливо, як стверджують православні богослови, НЛО-феномени є лицедійством бісів (самі ж біси безобразні), які спокушають людей «духовною звабою» (в ісихазмі – станом духовного самообману), і місія НЛО – підготувати шлях антихристу (див. працю Ієромонаха Серафима (Роуза) «Православ'я та релігія майбутнього», 1992). Можливо, це дар

«бродити по казкових світах» у метафізичному просторі Уявного, де Уява (не фантазія) – якийсь «орган сприйняття» (*угадування*, упізнання образами – В. Ч.), те, що стародавні алхіміки називали *imagination vera*: *метод активної, істинної уяви* (див. працю А. Корбена «Справжня уявна реальність, або уява і фантазія», 1972). Парацельс назвав *уяву віри* баченням, яке виходить із «серця», а не з «фантазії голови» (*гри* образами – В. Ч.). Можливо, ми маємо справу з маловивченим квантовим станом психіки (незвичайною психічною активністю), за якого суб'єктивні «фантазії» індивіда оформлюються у вигляді історій про НЛО-викрадення, сприймаються ним як суб'єктивно достовірна реальність: коли «вони» що-небудь фантазують (уявляють?!..), це здається їм «реальним, як реальність», галюцинаторна природа їхніх фантазій часто призводить до того, що вони плутають фантазію й реальність; або спогади НЛО-контактів – лише витівки так званої помилкової пам'яті (див. працю Р. Роберта і Д. Грума «Парапсихологія», 2001). Можливо, НЛО – це плазмові утворення, які ініціюють своєю електромагнітною радіацією активність скроневих часток мозку людини до галюцинаторних сценаріїв «гуманоїдів», «контактів», «подорожей ініціації» (див. працю Ю. В. Платова і В. В. Рубцова «НЛО і сучасна наука», 1991). Можливо, НЛО-феноменологія відображає трансмогрифікацію (трансмутацію) енергії-матерії ігрової активності «елементалів» – ультраістот-духів – містичних жителів нашої планети, і якщо ми будемо постійно ігнорувати їх, то НЛО зникнуть, як зникли вампіри середніх віків (див. працю Дж. Кілла «НЛО: Операція "Троянський кінь"», 1970). Можливо, наукове осмислення НЛО-феноменів полягає в поступальному картографуванні багатовимірного внутрішнього простору психіки людини: уже багато чого відомо в цьому сенсі про страхітливий світ негативних перинатальних і натальних психофізичних матриць (див. працю С. Грофа «За межами мозку», 1985). Можливо, НЛО-переживання націлюють на фундаментальну переоцінку світогляду й прискорюють *психофізичну* еволюцію людини – «шаманізацію» – *екстеріоризацію душі та інтеріоризацію тіла* (див. працю К. Ринга «Проект "Омега"», 1992). Можливо, НЛО-контакти нашого часу – це *deus ex machina* («бог із машини» емерджентної філософії) в еволюційній драмі, що керується «планетарним даймоном», який інспірує *екологічний імператив* у НЛО-переживання; «планетарний даймоном» – *природній і спонтанний* процес планетарного гомеостазису (див. фантастичну повість Аркадія і Бориса Стругацьких «За мільярд років до кінця світу», 1976, а також роман С. Лема «Солярис», 1961), «внутрішній голос» екосистеми нашої планети: планетарна екосистема Землі зберігає свою параметричну структуру, відновлює втрачену рівновагу за допомогою духовного, символічного *контролю* людей (див. працю М. Гроссо «Символізм НЛО-викрадень», 1988). Можливо, причиною досвіду «викрадення інопланетянами» є активація *ендогенного* DMT (психоделік із класу триптаміну, що виробляється епіфізом головного мозку людини під час фази швидкого сну); лише тоді, коли рівень DMT занадто високий для «нормального» функціонування, ми починаємо отримувати незвичайний суб'єктивний досвід: міфічні візуальні й емоційні образи (див., наприклад, працю Р. Дж. Страссмана «DMT – молекула духу. Революційне медичне дослідження з біології білясмертного і містичного досвіду», 2001). Можливо,

як комбіновану теорію треба вважати те, що НЛО-феномени є синергетичним результатом деяких дивних геофізичних явищ, які спричиняють незрозумілі флуктуації енергії та «змінення мозку» (переімпринтування, перепрограмування мозку – утворення нових нейронних мереж) у людей: у всіх, хто мав *тісний контакт*, помітно змінювалася особистість – від «манії переслідування» через «месіанський фанатизм» до «просвітлення» (див. працю Р. А. Вілсона «Прометей повсталий», 1983). Можливо... Тут «Винуватий» по-справжньому ще жодного разу не був знайдений. Безсумнівно, з обговорюваного нами питання може бути зроблено безліч коментарів як традиціоналістськими, так і нетрадиціоналістськими метафізиками – гностиками-візіонерами (пілігримами, які «мандрують душею»), а також теологами, філософами, психологами, парапсихологами, психіатрами, істориками, соціологами, екологами, фольклористами, неврологами, релігієзнавцями, природознавцями тощо. Усі ці «можливо» (Гіпотези?... Швидше деякі «анонімні» форми соціопсихічної орієнтації суспільства в умовах оброблення екстраординарної інформації: «Страх має великі очі») мають пройти процедуру *фальсифікації* (один із критеріїв науковості): якщо деяка гіпотеза, у принципі, неспростовна, то це означає, що вона нічого не говорить про світ і не може зіткнутися з фактами, отже, вона – ненаукова.

Чи є НЛО-феномен (й інші паранормальні явища) *зовнішньою*, незалежною від нас силою, або ж його джерело *всередині* нашої підсвідомості, або це є «синхронією» (*unus mundus*) – значущою аказуальною психофізичною констеляцією (див. працю К. Г. Юнга «Синхронія: аказуальний об'єднувальний принцип», 1960)? Наприклад, якщо уява особистості створює образ енлонавта, то психокінетичні здатності людини можуть матеріалізувати (виділення ектоплазми?!..) цей продукт роботи підсвідомості (див. працю О. П. Дуброва і В. Н. Пушкіна «Парапсихологія і сучасне природознавство», 1989). Ми, люди, швидше припустимо, що з нами в НЛО-контакт (*контакт* або *контроль* людської уяви й віри?) вступає хтось із нетутешнього світу, ніж визнаємо, що цей голос виходить із нашої підсвідомості («притуплення свідомості» – «оз-фактор» – це стан ніби напівсну, який є обов'язковою попередньою умовою для спонтанного виникнення «аномальних» психічних феноменів). Треба розглядати обидва варіанти, оскільки одне не унеможлиблює інше. Установити, чи є це грою людської уяви або дійсністю, ми поки не в змозі: ми не «бачимо», наприклад, активацію лобової частки великого мозку; замість цього ми бачимо ангелів або демонів. У НЛО-посланнях рідко містяться факти, які можна перевірити, навпаки, дослідникам доводиться стикатися з незліченними світоглядними міркуваннями НЛО-контактерів. Можливо, осмисленню НЛО-переживань допоможе вчення про *майю* (псевдореальність) у давньоіндійській релігійно-філософській традиції (див. докладніше «Веди», «Упанішади», «Пурани»), під якою розуміється чуттєвий світ явищ, який можна порівняти з маревом або мороком (наприклад, у середньовічній ірландській фольклорній традиції це звучить так: «Фейрі Фір Дарріг творить пішоґ»).

Є думка, що «феномен НЛО» не є *класичною науковою проблемою*. Дійсно, класична проблемна ситуація в науці (відображенням якої є наукова проблема) виникає як суперечність між емпіричним і теоретичним рівнями знання або між

окремими складовими одного з цих рівнів. Два найважливіших типи наукових проблем – це проблеми сутності й існування. *Проблема сутності* виникає в разі, коли теоретичне пізнання відстає від емпіричного, а *проблема існування* – навпаки. Однак феномен НЛО не був виявлений ученими в процесі лабораторного експерименту або «контрольованого спостереження» й тим паче не був передбачений теоретично. Із ним зазвичай стикаються в «природному середовищі» представники «ненаукових» верств населення: фермери, грибники, туристи, пенсіонери... Таким чином, *наукова картина світу* поки ще може бути без НЛО. Більшість академіків-традиціоналістів усе ще вважає їх (НЛО-переживання) настільки *outré* (ексцентричними), що *наукового* підтримання з боку університетів фактично немає («змова мовчання» – випробувана «страусина тактика»). «Уфологи-окультисти були гірше, ніж істоти, які викрали мене». Вакуум, створений академічною зневагою, наповнюється всілякими ірраціональними системами переконань, часто пов'язаними з теоріями змови й політичною параноєю. Однак вивчення «міфу НЛО» стало респектабельною частиною академічного навчання на курсах фольклору в деяких установах по всьому світу, таких, наприклад, як університет штату Вашингтон, де розповіді про НЛО-викрадення було введено в модуль «Спадкоємність у традиції». Доречно запитати: «Але якщо зовнішність і поведінка НЛО-об'єктів є лише нашою інтерпретацією залежно від моменту розвитку культури, то тоді які можуть бути наші шанси на те, щоб коли-небудь дізнатися правду?» Так, і «чистий розум» – метафора І. Канта – не є розумоосязним і належить сфері метафізики (апріорність); трансцендентальна складова будь-якої метафізики (міфу, релігії, філософії) може бути тільки *вгадана й описана (приписана у формі «актів» пізнання)*, але *не пізнана й не вирішена (зведена, редукована до закону «це є тим»)* [10, с. 169]. Що це, мрії людини, «кішка Конфуція»?!

Багаторічні дослідження НЛО-переживань призводять до усвідомлення того, що яке б не було світло, що уфологи проливають на це питання, воно відкидає тіней більше, ніж дослідники зуміють розігнати (у 2015 р. міжнародна група вчених та інженерів запустила проект UFODATA – розгортання глобальної мережі автоматичних станцій спостереження НЛО; див. докладніше на сайті проекту: <http://www.ufodata.net/>). Ще й зараз не вдається науково ідентифікувати (субстанціалізувати) НЛО. Важко досягти розуміння НЛО-феномена, тому що, незважаючи на його розвиток за чіткими фазами, його наслідки є досить неясними... Нам доводиться ґрунтуватися на якихось легендах, на різних «говорять» і на екстраполяціях. Чи є подібні феномени тим, чим вважаються, – у найвищому ступені суперечливе питання. Ми не можемо бути впевненими до кінця, що НЛО-феномен є реальним, тому що ми *не знаємо* до кінця, що таке реальність («аномальна реальність», «альтернативна реальність», «сюрреальність», «псевдореальність», «інша реальність», «на межі реальності» тощо; див., наприклад, працю В. П. Руднева «Морфологія реальності: дослідження з "філософії тексту"», 1996); ми можемо лише сподіватися, що зусилля критично налаштованих уфологів не будуть марними й це допоможе нам більше дізнатися *про самих себе*. Важливо розуміти, що сутність з'являється, а явище (у тому числі й видимість, якою нерідко нехтують) суттєве.

Міфологія й феноменологія НЛО можуть змінити уявлення людини про те, що можливо й що неможливо. НЛО-переживання – метафізичний трикстер, коан ідентичності особистості. У контексті НЛО-досліджень коректним є філософське запитання: «Як трактувати значення НЛО-феноменів і де шукати їх природу – у Космосі, людській підсвідомості або ще в чомусь? Світ-як-концепт є Універсумом, Мультиверсумом або ще чимось? Що є "суб'єктність" (феномен, мислення, дух, загадка...) і "суб'єктивність" (ноумен, одкровення, душа, таємниця...)?» Може бути, тоді нам стане ясно, як *можливі химери* суб'єктного («Я» для інших) і суб'єктивного («Я» для себе) існування.

Маски зірвано? Нітрохи! Дуже живий Марк Твен одного разу зауважив, що повідомлення про його смерть сильно перебільшені.

Людина та її історії – зовнішній і внутрішній досвід особистості. У цих історіях криються елементи факту, пригоди, чуда й казки. Наукове і романтичне, феноменологічне і міфологічне зливаються тут в одне. Критик класичної, безособової, «лівопівкульної» неврології, яку *схеми* завжди цікавили більше, ніж *реальність*, нейропсихолог радянського періоду А. Р. Лурія любив говорити про «романтичну науку» (див. його «Етапи пройденого шляху. Наукова автобіографія», 1982) – некласичну, особистісну, «правопівкульну» неврологію, яка описує глибокі розлади правої півкулі головного мозку людини, бо, як видається, саме в правій півкулі укладені інтуїтивні засади людського «Я». Це була не просто одна з «тем» Лурії – вона висловлювала його ставлення до основного питання філософії. В описах Лурії наука стає поезією, що оголює нетривіальні «мандри» людських душ. Давній звичай «пацієнтів» розповідати лікарям про себе й свої «хвороби» ми знаходимо вже в Гіппократа, першого медичного історика. Американський невролог і нейропсихолог Олівер Сакс продовжив традицію «клінічних оповідань». У своїй книзі «Людина, яка прийняла дружину за капелюх, та інші історії з лікарської практики» (1985) Сакс називає своїх пацієнтів «мандрівниками – але в неймовірно далеких краях, у місцях, які без них важко було б навіть помислити; і в кожному з описуваних випадків, у кожній долі ми опиняємося на перехресті факту й міфу. Але які разючі факти! Які захопливі міфи! Із чим порівняти їх? У нас, судячи з усього, немає ні моделей, ні метафор для осмислення таких випадків. Схоже, настав час для нових символів і нових міфів» [7, с. 10]. Отже, нової нетривіальної науки.

І останнє. Історик (науковець) не повинен диктувати екзистенціалісту (філософу). Екзистенціаліст «подорожує душею». Для історика світ – проблема. Для філософа світ – таємниця. А таємниця не концептуалізується, отже, не класифікується. Гельдерлін у «Смерті Емпедокла» висловив це так: «О, вічна таємнице! Те, що ми є. І шукаємо і не можемо знайти; а те, що знаходимо, – це не ми».

Література:

1. Браун Д. Чарльз Дарвін: Происхождение видов : пер. с англ. Ю. Сковпень. М. : АСТ МОСКВА, 2009. 220 с.
2. Гусев С. С., Тульчинский Г. Л. Проблема понимания в философии: философско-гносеологический анализ. М. : Политиздат, 1985. 192 с.

**Чернієнко В. О. ТЕ, ЩО МИ НЕ МОЖЕМО ІДЕНТИФІКУВАТИ,
АБО ПРО РЕЧІ, ЯКИХ, МОЖЛИВО, НЕ БУВАЄ**

---

3. *Зиновьев В. П.* Жанровые особенности быличек. Иркутск : Изд-во Иркут. гос. ун-та, 1974. 90 с.
4. *Коллингвуд Р. Дж.* Идея истории. Автобиография. М. : Наука, 1980. 486 с.
5. *Кэри У.* В поисках закономерностей развития Земли и Вселенной: история догм в науках о Земле : пер. с англ. М. : Мир, 1991. 447 с.
6. Мифологические рассказы русского населения Восточной Сибири / сост. В. П. Зиновьев ; под ред. Р. П. Матвеевой. Новосибирск : Наука, 1987. 401 с.
7. *Сакс О.* Человек, который принял жену за шляпу, и другие истории из врачебной практики : пер. с англ. М. : Издательство АСТ, 2017. 352 с.
8. *Санаров В. И.* НЛО и энлонавты в свете фольклористики // Советская этнография. № 2 (март – апрель). М. : Наука, 1979. С. 145–154.
9. Форт Ч. Вулканы небес : пер. с англ. Г. Соловьевой. М. : Эксмо; СПб.: Мидгард, 2007. 320 с.
10. *Чернієнко О. В.* Ідентичність як концепт // Вісник ХНПУ ім. Г. С. Сковороди «Філософія». Харків : ХНПУ, 2017. Вип. 49. С. 157–176.
11. *Юнг К. Г.* Воспоминания, сновидения, размышления : пер. с нем. И. Булкина. Киев : AirLand, 1994. 405 с.
12. *Юнг К. Г.* Современный миф о «небесных знаменьях» // Карл Густав Юнг о современных мифах: сб. трудов : пер. с нем. М. : Практика, 1994. 252 с.

Надійшла до редакції 29.11.2017. Розглянута на редколегії 11.12.2017.

Рецензенти:

Доктор філософських наук, професор, декан Національного аерокосмічного університету ім. М.С. Жуковського «ХАІ» Копилов В.О.

Кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри філософії Національного аерокосмічного університету ім. М.С. Жуковського «ХАІ» Широка С.І.